

THE BEGINNING OF THE LITERARY RIDDLE IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF BULGARIAN CHILDREN'S LITERATURE

Teodora Valeva

Burgas State University “Prof. d-r Assen Zlatarov” – Burgas, Bulgaria, teodoravaleva@abv.bg

Abstract: The article presents some of the specific features of the literary riddle in the works of some of the most prominent authors of children's literature – Dyado Blago and Trayko Simeonov. Using folk riddles as a basis for creating their own, the riddles of Dyado Blago and Trayko Simeonov, like the folk ones, reflect various phenomena of nature, allegorically depict objects from human life and labor, as well as from everyday life and spiritual culture. The two authors compellingly emphasize the poetry of small things, creating a system of images that educate children and encourage them to observe the surrounding world more carefully and thoughtfully. In the creation of these images, in the interesting descriptions of their qualities, the authors' imagination shines through, animating nature and giving a special aesthetic quality to the depiction. They are the first to establish realism in the literary riddle, avoid didacticism, and expand its cognitive possibilities thus bringing it as close as possible to works of fiction.

Keywords: folk riddle, literary riddle, beginning, specifics, Dyado Blago, Trayko Simeonov

НАЧАЛО НА ЛИТЕРАТУРНАТА ГАТАНКА В КОНТЕКСТА НА РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА

Теодора Вълева

Бургаски държавен университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас, България,
teodoravaleva@abv.bg

Резюме: Статията представя някои от спецификите на литературната гатанка в творчеството на едни от най-бележитите автори на литература за деца – Дядо Благо и Трайко Симеонов. Използвайки фолклорните гатанки като основа за създаването на авторски такива, гатанките на Дядо Благо и на Трайко Симеонов подобно на народните отразяват разнообразни явления от природата, представят по алегоричен начин предмети от живота на човека и неговата трудова дейност, от бита и духовната му култура. Двамата автори подчертават по завладяващ начин поезията на дребните неща, създават система от образи, които възпитават децата и ги карат да се вглеждат по-внимателно и задълбочено в заобикалящия ги свят. В изграждането на образите, в интересните описания на техните качества се проявява авторовата фантазия, която одухотворява природата и придава особена естетичност на изображението. Те са първите, които утвърждават реализма на изображението в литературната гатанка, избягват дидактизма и разширяват познавателните ѝ възможности, като по този начин я доближават максимално до произведенията на художествената литература.

Ключови думи: фолклорна гатанка, литературна гатанка, начало, специфики, Дядо Благо, Трайко Симеонов

1.УВОД

Народното творчество е първоизточникът на гатанката като литературен жанр. Тя възпроизвежда и отразява живота, представяйки различни страни от съществуването на човека, като разкрива по образен начин производството на материални блага.

Фолклорната гатанка, подобно на останалите фолклорни жанрове, е с древен произход. Фолклористите и етнографите са единодушни в становището си, че гатанката е разпространена още в докласовото и раннокласовото общество – първоначално като иносказание, а по-късно – като постепенно формиращ се фолклорен жанр със свои отличителни черти. У нас още в най-стария период от развитието на средновековната българска култура и литература (IX-XII в.), например в разказите за Соломон, в повестта за Акир Премъдри и др., се срещат гатанките като жанр. С появата на писменото слово, постепенно се променят формата, структурата, съдържанието и начинът на разпространение, за да се стигне до създаването на литературната гатанка, която всъщност води началото си от фолклорната, но за разлика от нея, е вече много по-поетична, ритмична, музикална, разпространяваща се писмено и винаги – с конкретен автор. Важно е също да се подчертае, че литературната гатанка не носи само морална поука, а има и богато познавателно съдържание, обогатена е с нови идеи, образи, изразни средства и художествени похвати, превръщайки се в истински извор на естетическа наслада, на остроумие и на забава, и в този смисъл, тя

може да се разглежда като художествена форма с възпитателен потенциал, чрез която образният език и естетическото внушение съдействат за изграждането на наблюдателност и ценностна чувствителност у учениците в начална училищна възраст. (Абнер, 2025)

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

Класификацията на народните гатанки може да бъде използвана като основа за тази и на литературните, като гатанките се разделят на четири основни групи.

Първата – „Природа“ включва широк кръг от образи от животинския и растителния свят, както и гатанки, посветени на различните природни явления – „Син вир дъно няма“ - небето, „Синя паница, златни яйца“ – небето и звездите, „Една кокошка с дванайсет пилци“ – годината с 12 месеца, „Къща има – човек не е, рога има – вол не е“ - охлювът, „Мъничко, червеничко, царя от пътя отбива“ - ягодата и т.н.

Втората – „Човек“ - представя физическото и нравственото описание на човека, както и отношението му към обществото – „Сутрин върви на четири крака, на пладне – на два, а вечер – на три“ – човекът през различните етапи от живота му, „Две майки с по пет сина“ – ръцете с пръстите, „На стол седи, пером пише“ – учител и др.

Третата – „Трудова дейност“ – описва поминъка и различните занаяти и форми на трудова дейност – „Хиляди врати, през една се влиза, отникъде не се излиза“ – рибарска мрежа, „Имам една кобила, за ушите я връзвам“ – иглата, „Уста няма, а говори“ – радиото и др.;

Четвъртата – „Бит и култура“ - включва храната и нейното приготвяне, облеклото, къщата и покъщнината, парите, музиката, танците, изкуството – „Бяло го пъхат, червено го вадят“ – хлябът, „Бяла нива, черно семе“ – книгата, „Лети, пък крила няма“ – времето и др. (Тонов, А., 1989)

Обикновено на фолклорната гатанка се гледа като на изречение, което съдържа една или повече описателни части и почти винаги се придружава от израза „Що е то?“ или „Отгатнете какво е това“. Тя създава комуникативна ситуация, в която участват две страни – питаща и отговаряща. Първата е тази, която единствено знае отговора на въпроса, а слушателят, показвайки интелигентност и находчивост, трябва да разшифрова отговора. Чрез метафората, чрез уподобяването на търсения, загатнатия предмет или явление на друг по форма, цвят, големина, действие, предназначение, се построява текстът на загадката (например: „Черна лястовица, на стена закачена“ – ножицата, „Пълна фурна с бели пукалки“ – устата и зъбите). (Иванова, Н., 2019)

Епитетът често също е предпочитано средство за загатване на търсения предмет, но вече не чрез замяната му с друг, подобен на търсения, а представен описателно с присъщите му качества и свойства – „Мъничко, валчесто, в чувал сол да го заровиш, не можеш го осоли“ – яйцето.

Освен метафората и епитета, в гатанките често се срещат и метонимията, синекдохата – „Одран бик из село реве“ – тъпанът, сравнението – „Дребно като пепел, а цел свет храни“ – брашното, антитезата – „Крака има, а не ходи“ – масата, олицетворението – „Дълъг Димо без кости, по небето ходи на гости“ – димът, а от частите на речта – съществителното, прилагателното, глаголят и числителното бройно име – „Пет циганки цяло оро играят“ – куките за плетене. (Иванова, Н., 2021)

Що се отнася до българската литературна гатанка, тя няма твърде продължителен период на развитие. Първите автори, които се насочват към нея са Стоян Русев – по-познат като Дядо Благо и Трайко Симеонов. Дядо Благо публикува своите гатанки в редактираното от него списание „Славейче“, издава ги в отделни книжки, многократно преиздавани, като значителна част от тях остават пръснати в детските вестничета и списания от началото на века. Трайко Симеонов печата произведенията си в отделни издания през 1942 г., като най-популярни са книгите му „Гатанки“ и „Изворче на жива вода“.

Гатанките на Дядо Благо и на Трайко Симеонов подобно на народните отразяват разнообразни явления от природата, представят по алегоричен начин предмети от живота на човека и неговата трудова дейност, от бита и духовната му култура. Двамата автори подчертават по завладяващ начин поезията на дребните неща, създават система от образи, които възпитават децата и ги карат да се вглеждат по-внимателно и задълбочено в заобикалящия ги свят. В изграждането на образите, в интересните описания на техните качества се проявява авторовата фантазия, която одухотворява природата и придава особена естетичност на изображението. (Ковачева, Н., 1989)

И докато Трайко Симеонов посвещава повечето си гатанки на растителния свят, то Дядо Благо предпочита традиционните образи на птиците и на животните. Малка част от произведенията им представят човека. И двамата описват предимно предмети, използвани най-вече в трудовата дейност, като не подминават и различни страни и явления от бита на обикновените хора.

Сравнително по-малко са гатанките, разкриващи духовната култура. Изобразените предмети и явления са предимно тези от ежедневието и чрез тях се показва естествената, често дори лишена от красота среда, в

която живее човекът. Тези гатанки показват стремежа на поетите към реализма на изображението и издават желанието им все още да следват почти напълно фолклорната традиция. Почти липсват гатанки с абстрактни понятия или такива, създадени от влиянието на художествената литература. (Иванова, Н., 2024) Гатанките на Дядо Благо и Трайко Симеонов имат стихотворна форма, реализирана в строфи, римувани по различен начин. Най-често използвани от двамата поети са двустипията и четири стипията. Гатанките на Дядо Благо не съдържат въпроса „Що е то?“ или каквато и да е форма на покана за отгатване, докато при Трайко Симеонов, макар и също рядко, се срещат такива конструкции – „Ширно поле – край няма, тучно стадо – чет няма, а овчарят е с рога. Отгатнете го сега!“ – месец, небе и звезди.

В авторските гатанки на Дядо Благо и Трайко Симеонов се засилва ритмичността, обогатява се и се разширява описанието и се постига по-голяма свобода на авторското въображение, на индивидуалното търсене и изграждане на образа. Литературната гатанка, макар и да представлява хитроумен въпрос, няма външно изразена въпросителна форма, а е с променен строеж, изградена по начин, по-различен от този на фолклорната. Отгатването нарочно се затруднява, като най-често за това се използва описанието или метафората, насочена в лъжлива посока – например: „От човека е по-високо, а по-ниско е от куче, рунтаво е кат животно, но не блее, нито мучи“ – калпак (Дядо Благо) или „Тракат малки воденици, денем, нощем мелят. Нито брашно, нито трици – нищичко не смелят“ – часовник (Трайко Симеонов). В двете гатанки съзнателно са използвани противоречиви елементи, които пораждаят изненада у отгатващия със своята необикновеност, затрудняват отговора, а понякога провокират и двузначни отговори. (Иванова, Н., 2021)

Материал за изграждането на основната част на гатанката – описателната, поетите вземат от същността на отгатвания предмет: „В прости дрехи като роб, брада има като поп, рога има като вол, сутрин-вечер лиже сол“ – козел (Дядо Благо) или „Вар-варосано, зид-зидосано – ни чопорец, ни прозорец“ – яйце (Трайко Симеонов), наблягат и на сравненията, но все още се усеща липсата на монолози и диалози, характерни за по-нататъшното развитие на литературната гатанка.

Гатанките на Дядо Благо и на Трайко Симеонов като литературни такива са изцяло построени в мерена реч, имат рима, силабическо и силаботоническо стихосложение. Римата стои в края на стиха и засилва неговата ритмичност и музикалност – „Мъдра баба сиволана в пазвата си скри балкана“ – мъглата или „Риболовец Анастаси във водата се не кваси, мрежата му на стената, рибата му хвърковата“ – паякът.

Това, което отличава гатанките и на двамата автори от фолклорните е наличието на микрофабула, изложението постепенно се разширява и ги превръща в малки разкази: „Две сестрици, сиви врани, с един гвоздей приковани, все се кълват и се борят, сякаш лошо ще си сторят, ала пак си в мир живеят, по поръка сладко пеят“ – ножиците (Дядо Благо) или „Лежи Мара на камара – бели камънаци. И не шава, и не става. А след цели три недели гледа Мара таз камара – бели камънаци, станали са герести юнаци“ – кокошката и яйцата (Трайко Симеонов). Описанията са разгънати, изреждат се последователно различни качества на отгатвания предмет, а присъствието на глаголите динамизира изложението, насочва към различни състояния и действия за постигането на по-цялостен и завършен художествен образ.

И Дядо Благо, и Трайко Симеонов пишат гатанките си на литературен език и рядко използват диалектни думи и изрази, но подобно на народните гатанки, включват в произведенията си собствени имена, с които назовават скрития предмет: „Гърбав Тодор в коприва с къщата си отива“ – охлювът (Дядо Благо).

Значителна част от гатанките и на двамата поети са създадени на основата на фолклорната гатанка, но имат творческо отношение към нея, като често вземат само отделни детайли от съдържанието ѝ, представяйки ги по нов и оригинален начин. Например от фолклорния образец: „Син вир дъно няма“ – небето, при Дядо Благо гатанката вече звучи така: „В синя паница златна пшеница“, а при Трайко Симеонов описанието се допълва и с покана за отгатване: „Синя паница пълна с пшеница. Какво е пшеница и що е паница?“

Трайко Симеонов стои по-близо до народната гатанка, използва по-широко нейната образност, а Дядо Благо също се опира на нея, но сравненият му са по-богати и по-разнообразни, понякога – неочаквани и провокиращи любопитството на децата. Често Дядо Благо ползва само едно изречение, въз основата на което изгражда оригинална творба, където описанието е раздвижено и пластично, изпълнено със закачливост и лек хумор: „Да е лед, не е лед, да е мед, не е мед, а се топи като лед, и е сладко като мед“ – захарта. Поетът използва отрицателното сравнение като един от водещите похвати и при фолклорната гатанка, но при него то е по-подробно и обогатено, придобивайки характерните белези на завършено художествено описание. (Иванова, Н., 2024)

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Двамата бележити български автори обогатяват и усъвършенстват художествената форма на гатанката, засилват образността ѝ и подчертават нейната музикалност и ритмичност със средствата на поезията. Опирайки се на народното творчество, те утвърждават реализма на изображението в нея, избягват

дидактизма и разширяват познавателните ѝ възможности, като по този начин я доближават максимално до произведенията на художествената литература.

ЛИТЕРАТУРА

- Иванова, Н. (2021). Компетентностният подход в обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен// Български език и литература. 63(3).
- Иванова, Н. (2019). Литературата за деца и формирането на читателска култура у учениците в начална училищна възраст. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Иванова, Н. (2019). Литературното обучение в началния етап на основната образователна степен. София: БГ учебник.
- Иванова, Н. (2024). Подходи в обучението по български език и литература в 1. – 4. клас – съвременни измерения. София: РААБЕ България.
- Иванова, Н. (2019). Родноезиковото обучение в началния етап на основната образователна степен. София: БГ учебник.
- Иванова, Н. (2021). Формиране на умения за четене с разбиране и извличане на информация от различни източници чрез обучението по български език и литература в начална училищна възраст. София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски".
- Иванова, Н. (2018). Формирането на компетентности в обучението по български език и литература в I-IV клас. София: РААБЕ България ЕООД. ISBN: 978-619-256-059-1.
- Иванова, Н. (2024). Читателската култура на учениците в начална училищна възраст и литературата за деца. София: РААБЕ България.
- Ковачева, Н. (1989). В: Сборник Въпроси на детската литература, София: Народна младеж.
- Тонов, А. (1989). В: Сборник Въпроси на детската литература, София: Народна младеж
- Abner, A. (2025). Moral values as a factor in the formation of moral upbringing through dramatization in the primary school age. MRS Journal of Arts, Humanities and Literature, 2 (12),33-36